

JOLANTA MALINOWSKA

TERMINY REGNUM I POTESTAS W *DE REPUBLICA EMENDANDA* ANDRZEJA FRYCZA MODRZEWSKIEGO

Zakres semantyczny dwóch terminów: regnum i potestas, należących do słownictwa politycznego użytego przez Andrzeja Frycza Modrzewskiego (1503–1572) w jego traktacie politycznym *De Republica emendanda* przedstawimy w porównaniu ze znaczeniami, jakie pojęcia te posiadały u Cyncerona¹. Celem analizy nie jest przesledzenie ewolucji semantycznej tych pojęć, lecz zbadanie w jakim stopniu autor *De Republica emendanda* ulega panującym powszechnie w okresie renesansu tendencjom cynceroniańskim. Ta literacka moda – w swej postaci skrajnej – polegała, ogólnie rzecz biorąc, na ścisłym i bezkrytycznym naśladowaniu Cyncerona pod względem słownictwa i konstrukcji syntaktycznych. Wszelkie odstępstwo od tej reguły uchodziło za całkowity brak smaku i oznakę złego gustu². Dlatego uzasadnione wydaje się być pominięcie okresów pośrednich i zawężenie porównania tylko do tych dwóch autorów: Modrzewskiego i Cyncerona. Ten ostatni, jak to zostało powiedziane wyżej, stanowił dla radykalnych zwolenników renesansowego cynceronianizmu zasadnicze i niepodważalne normy pisarstwa.

Dwa terminy, których analiza semantyczna zostanie tu przedstawiona, są określeniami jednego z najistotniejszych elementów całej koncepcji reformy politycznej Modrzewskiego, a mianowicie władzy. Oprócz władcy, który jest głową organizmu państwowego, określanego metaforycznie jako ciało (corpus), innym elementem organicznie związanym z państwem jest

¹ Artykuł ten jest częścią większej całości zatytułowanej „Słownictwo polityczne w *De Republica emendanda* Andrzeja Frycza Modrzewskiego”, gdzie została przedstawiona analiza semantyczna terminów politycznych użytych przez Modrzewskiego, przeprowadzona w aspekcie wpływu tendencji cynceroniańskich na tegoż autora. Tekst Modrzewskiego cytowany jest według wydania: *Andrae Fricii Modrevii Commentariorum „De Republica emendanda” libri quinque*. Ed. C. Kumaniecki. Warszawa 1953.

² T. Zieliński. *Cicero im Wandel der Jahrhunderte*. Leipzig und Berlin 1929; R. Sabbadini. *Storia del Ciceronianismo e di altre questioni letterarie nell'eta della Rinascenza*. Turin 1885; D. Gagliardi. *Il Ciceronismo nel primo Cinquecento e Ortensio Lando*. Napoli 1967. .

właśnie władza. Modrzewski określa ją, między innymi, dwoma wspomnianymi wyżej słowami: regnum i potestas.

I. Regnum. Słowo regnum związane etymologicznie z czasownikiem regnare³, który odnosi się przede wszystkim do funkcji i czynności wykonywanych przez króla, oznaczało w okresie cycerońskim królestwo, rządy królewskie. Jest to podstawowe znaczenie wyrazu regnum. W sensie ogólnym rzeczownik ten oznacza dominację, panowanie, i to zarówno w aspekcie pozytywnym, jak i negatywnym. Analogicznie do słowa rex⁴, regnum posiadało niekiedy w okresie republiki znaczenie – rządy despotyczne, tyrania, samowładztwo: „Titus Gracchus regnum occupare conatus est”. Cic. *Lael.* 41. Cyceron definiując w *De republica* słowo rex mówi: „Quare cum penes unum est omnium summa rerum, regem unum illum vocamus, et regnum eius rei publicae statum”. Cic. *Rep.* I 26. 41. Z definicji tej wynika, że regnum to rodzaj ustroju państwowego zdeterminowanego przez osobę władcy, którym w tym wypadku jest król⁵. W znaczeniu przenośnym wyraz regnum był używany z abstraktami. Takie użycie owego słowa charakterystyczne było szczególnie dla poetów⁶. Stąd przytoczony niżej, ze względu na swoją dużą wyrazistość, cytat pochodzi od poety: „At tu, sive aliquid regni est in carmine”. Ovid. *Met.* 14. 30. Użyte w takim kontekście regnum oznacza moc, władzę, wpływ. Warto tu również odnotować inne odcienie znaczeniowe słowa regnum używane przez Cycerona, nie związane z dziedziną polityki, które znajdą później swoje odbicie u Modrzewskiego. Zdanie Cycerona: „Neque omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere” (*Cat.* 41) zostanie powtórzone w *De Republica emendanda* niemalże dosłownie⁷. Poza tym na szczególną uwagę zasługuje wyrażenie regna deorum, gdzie wyraz regnum oznacza zakres władzy bóstw. Wystąpi ono potem u Modrzewskiego w postaci regnum Dei i będzie przedstawiało zupełnie inną treść, niemniej jednak jego sens będzie analogiczny do znaczenia, jakie posiadało to wyrażenie u Cycerona⁸. Ponadto słowo regnum było terminem na oznaczenie teryto-

³ Zob. A. Ernout, A. Meillet. *Dictionnaire etymologique de la langue latine*. Histoire des mots. Paris 1959 s. v. regnare.

⁴ Funkcjonowało ono jako vox odiosa i miało znaczenie tyran, despota: „[...] pulsoque Tarquinio tantum odium populum Romanum regalibus nominibus tenuit, quantum tenuerat post obitum vel potius excessum Romuli desiderium”. Cic. *Rep.* II 30, 52.

⁵ Monarchia według Cycerona nie jest dobrą formą rządów, toteż podaje on jej zasadnicze wady: a) niepełne prawa wszystkich obywateli: „Sed in regnis nimis expertes sunt ceteri communis iuris et consilii [...]”. Cic. *Rep.* 127, 43, b) brak pełnej wolności: „Qui autem aequa (libertas) potest esse – omitto dicere in regno, ubi ne obscura quidem est aut dubia servitus [...]”. Cic. *Rep.* I 31, 47.

⁶ Zob. także: Ae. Forcellini. *Totius Latinitatis Lexicon*. Prati 1940 s. v. regnum.

⁷ Por.: „A voluptatibus in quarum regno virtus consistere nequit, eos maxime arceant”. DM VI 32–33(43).

⁸ Por.: „Quid porro aut praeclarum putet in rebus humanis, qui haec deorum regna perpexerit, aut diuturnum, qui cognoverit quid sit aeternum [...]”. Cic. *Rep.* I 17, 26.

rium: „[...] grates, inquit, tibi ago summe Sol, vobisque reliqui caelites, quod ante quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Corneliū Scipionem, cuius ego nomine recreor ipso [...]”. Cic. *Rep.* VI 9. 9.

Po tej krótkiej próbie sprecyzowania znaczenia słowa regnum u Cyncerona przejdziemy teraz do zbadania znaczenia tego słowa u Modrzewskiego. Wyraz regnum występuje w *De Republica emendanda* w różnych odcieniach znaczeniowych. Najczęściej używany jest na oznaczenie królestwa. Pod słowem regnum w znaczeniu królestwa kryją się: 1) forma rządów, 2) zasięg terytorialny państwa, 3) Królestwo Boże.

Ad. 1. Determinantem rządów królewskich jest osoba króla⁹. Modrzewski podaje definicję słowa regnum idąc za klasyfikacją grecką: „Monarchiam gubernationem unius appellant (Graeci); quae si ex legibus sit regnum, si ex libidine administrantis tyrannidem vocant”. DM II 20–21(31). Dla większego uwypuklenia królestwa jako ustroju opartego przede wszystkim na prawach posłużył się, w zacytowanym wyżej fragmencie, antytezą semantyczną, podobnie jak stosował ten zabieg przeciwstawiając sobie wyrazy rex – tyrannus¹⁰. Posługuje się również znaną od dawna metaforą regnum – navis, związaną z koncepcją rex – gubernator navis: „Quod enim est gubernator in navi, hoc rex in regno esse videtur”. DM IX 21–22(54). Optymalność władzy królewskiej związana jest z jej genezą. Modrzewski głosi tezę o boskim pochodzeniu władzy królewskiej¹¹. Postępowanie ściśle według praw boskich jest warunkiem i podstawą realizacji takiego ideału władzy królewskiej, o jakim myśli Modrzewski: „Sed in primis regibus et principibus lex divina cognoscenda est, quemadmodum Moses in Deuteronomio praecipit his ver-

⁹ W swoim obrazie idealnego władcy Modrzewski wysuwa na czoło jego walory moralne i wartości duchowe. Przede wszystkim na szczególną uwagę zasługują cnoty (virtutes): „Nemo potest eam (sc. regiam) potestatem sine multis et maximis virtutibus foeliciter gerere”. DM. IX 7–8(54). Te virtutes, stanowiące równocześnie kryterium wyboru na króla, są według Modrzewskiego następujące: a) prudentia: „Etenim fieri non potest, ut sine prudentia respublicae bene regantur.” DM. IX 30–31(58); b) sapientia i iustitia: „Itaque quem unum omnium prudentissimum et iustissimum iudicabant eumque de tota republica benemereri posse sperabant, ad eum imperium deferebant”. DM. IX 11–14(54); c) honor i dignitas: „Omnino, qui cum hac summa potestate in republica recte versari velit, eum non satis est honore et dignitate excellere”. DM IX 22–23(55); d) temperantia seu moderatio: „Quae animi perturbationes sedat, potestatis habenas regit, rebus modum constituit”. DM. IX 2(59); e) liberalitas i fortitudo: „Quarum virtutum quatuor praecipue numerantur: temperantia, iusticia, liberalitas, fortitudo”. DM. IX 34–35(58). Jednakże najważniejszym obowiązkiem moralnym króla jest znajomość praw boskich: „Sed in primis regibus et principibus lex divina cognoscenda sit”. DM. IX 6–7(57). Uzasadnienie tego faktu czerpie Modrzewski z Biblii. Ponadto dla króla ważniejszą rzeczą powinno być dobro państwa i poddanych, niż jego własne: „Quamobrem sciant reges se populi causa, non populum propter ipsos esse constitutum”. DM. IX 30–31(67).

¹⁰ Por. „[...] hoc est hominum praesidiis ac custodiis non ad suas ipsius, quod est tyranni, sed ad eorum, quos regit, commoditates omnia referre”. DM. IX 17–19(60).

¹¹ Szersze informacje na temat boskiego pochodzenia władzy zostaną przedstawione przy haśle potestas.

bis: Posteaquam sederit rex in solio regni sui, legem Dei a sacerdotibus accipiat eamque omnibus diebus vitae suae legat, ut discat timere Deum et custodire praecepta eius, a quibus non declinet nec ad dextram, nec ad sinistram, ut longo tempore regnet ipse et filii ipsius”. (Deut. 17. 18–20) DM IX 6–12 (57). Uzasadnienie tego faktu czerpie Modrzewski z Biblii, która jest dla niego źródłem argumentów na poparcie wielu szczegółowych tez. Na uwagę zasługuje również ciekawe połączenie kontekstowe – regnum Israelis: „Vermum quia viam praeceptorum Dei deserebat (sc. Saul) ideo et Deo abiectus et regnum Israelis ab eo scissum alteri delatum, et a spiritu Dei desertus, [...], ipse quoque vulneratus sua ipsius manu est tandem trucidatus”. (1 Reg.) DM IX 3–7(70). W zacytowanym wyżej fragmencie termin regnum wzbogacił się o nowy desygnat dzięki zestawieniu z określeniem Israelis.

Ad. 2. Rzeczownik regnum występuje u Modrzewskiego na określenie zasięgu terytorialnego państwa: „Recordare, Rex, Ludovici, Hungarorum regis, qui [...] et periit innocens ipse et regnum crudelissimo hosti occupandum reliquit”. DB IV 12–15(244). Często nie dotyczy ono państwa polskiego. W przypadku kiedy słowo regnum odnosi się do Polski występuje ono we wzmiankach dygresyjnych i oznacza poszczególne księstwa wchodzące w skład państwa polskiego w XVI w.¹²

Ad. 3. Wyrażeniem zupełnie nowym w stosunku do Cycerona (nowym oczywiście w aspekcie semantycznym), choć powstałym przez połączenie dobrze znanych starych łacińskich słów, jest regnum Dei: „At principi populi non est maledicendum, maledici enim regnum Dei non consequuntur”. DE V 17–19(326). Jest to pojęcie z dziedziny teologii, za którym kryje się głęboka treść. Regnum Dei to również królestwo, ale należące do innej rzeczywistości, rozpatrywane na innej płaszczyźnie i w innych kategoriach. W czasach Modrzewskiego pojęcie to posiada już ogromną tradycję i funkcjonuje jako termin religijny¹³. Inną formą tego samego pojęcia, występującą u Modrzewskiego jest regnum coeleste¹⁴.

II. Potestas. Termin potestas w swoim szerokim znaczeniu oznacza różnego rodzaju siłę, moc, możliwość dokonania czegoś¹⁵: „[...] auctorne esses, ut in te P. Fonteius vitae necisque potestatem haberet”. Cic. *Dom.* XXIX. 77. W swoich węższych znaczeniach słowo potestas funkcjonowało jako synonim rzeczownika imperium lub odnosiło się do tych osób, które nie posiadały władzy określonej terminem imperium. Władza niektórych urzędników (po-

¹² Zob. Z. Kaczmarczyk. *Typ i forma państwa polskiego w okresie demokracji szlacheckiej. Odrodzenie w Polsce*. T. 1: *Historia*. Warszawa 1955 s. 479–526.

¹³ Zob. A. Blaise. *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens*. Paris 1954; Ch. Du Cange. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*. Graz 1954 s. v. regnum.

¹⁴ Por.: „Ita enim inter se distracti sunt quasi alium deum colerent, alio baptisinate initiarentur, aliam regni coelestis expectarent haereditatem”. DE. *Praef.* 22–24(299).

¹⁵ Zob. Ernout-Meillet i Forcellini, s. v. potestas.

lityczna lub administracyjna) określana była zarówno słowem imperium, jak i potestas. Należą do nich, między innymi następujące rodzaje władzy: 1) potestas praetoria¹⁶ (Cic. *Manil.* 69), 2) potestas consularis¹⁷, określana jako władza królewska i ograniczona do jednego roku, co stanowiło gwarancję, że nie zmieni się ona w monarchię absolutną: „[...] atque uti consules potestatem haberent tempore dumtaxat annuam, genere ipso ac iure regiam”. Cic. *Rep.* II 56. Inną konstrukcją synonimiczną, odnoszącą się do stosunków prywatnych, jest patria potestas¹⁸: „eum [...] tua familiaritate [...] patrio iure et potestate prohiberet”. Cic. *Phil.* 2, 46.

Urzednicy, którzy posiadali władzę określoną tylko mianem potestas to trybuni ludowi. Cycero używa na oznaczenie ich władzy wyrażen:

- potestas trybunorum plebis (*Leg.* III 19; III 23),
- tribunicia potestas (*Leg.* III 25).

W połączeniu z przymiotnikami regius lub regalis słowo potestas oznacza władzę królewską: „Quibus autem regia potestas non placuit, non ii nemini, sed non semper uni parere voluerunt”. Cic. *Leg.* III 4. Terminem potestas była u Cycerona określana również władza bogów nad naturą: „Dasne igitur hoc nobis, Pomponi deorum immortalium ut natura ratione, potestate, mente, numine [...] naturam omnem rego?”. Cic. *Leg.* I 21. Metonimicznie użyte słowo potestas oznacza osobę posiadającą władzę: „[...] tamquam a magistratu aut ab aliqua potestate legitima sic a deo evocatus”. Cic. *Tusc.* I 74.

Oprócz wymienionych wyżej użyć wyrazu potestas, należy odnotować jeszcze fakt występowania tego słowa w znaczeniu sposobność, możliwość, okazja np.: „[...] sic tecum agam, ut [...] respondendi [...] tibi potestatem faciam”. Cic. *S. Rosc.* 73.

Słowo potestas występuje u Modrzewskiego zarówno w znaczeniu ogólnym, jak i zawężonym, kiedy jest zdeterminowane przez ścisły związek z innym określeniem. W sensie ogólnym jest ono używane przez Modrzewskiego na określenie władzy politycznej lub władzy dotyczącej prywatnych stosunków między ludźmi. Władza polityczna określona terminem potestas posiada pewne cechy charakterystyczne wynikające z całej koncepcji Modrzewskiego dotyczącej idealnego ustroju państwowego. Przede wszystkim Modrzewski podkreśla, że każda władza pochodzi od Boga i dlatego należy się jej posłuszeństwo: „Verum omnibus generatim et universe ab Apostolis Christi praecipitur ut potestatibus supereminentibus subditi sint, eas enim a Deo ordinatas esse, et qui eis resistat, eum divinae ordinationi resistere”. DM XXII 19–22 (122).

¹⁶ Imperium praetorium – zob. Cic. *Div.* I 68.

¹⁷ Imperium consulare – zob. Cic. *Nat. De.* II 11.

¹⁸ Por.: „[...] tenebat Appius non modo auctoritatem, sed etiam imperium in suos”. Cic.

Cato 37.

Boskie pochodzenie władzy (szczególnie królewskiej, bo o niej przede wszystkim mowa w *De Republica emendanda*) jest akcentowane przez Modrzewskiego na kartach jego dzieła dosyć często. Żadna władza nie może być sprawowana samodzielnie, na co i tym razem Modrzewski czerpie uzasadnienie z Biblii: „Quod et Moses elegit multos viros principes, cum quibus potestatem suam communicaret” DM X 27(70). Podkreślony został ścisły związek sprawowania władzy z mądrością stanowiącą ważny czynnik dla prawidłowego funkcjonowania państwa: „Nihil igitur salutaris est rebuspublicis (ut Socrates apud Platonem inquit), quam potestatis sapientiaeque coniunctio nihilque recte et ordine ab eo fieri potest, qui cum potestate existens, non omne suum studium, curam, diligentiam, cogitationem in doctrina et sapientia posuerit”. (Plato. Resp. 473D) DM XIX 33(115). Modrzewski krytykuje również wszelkie przejawy władzy absolutnej jako niegodnej chrześcijańskiego społeczeństwa, jakim jest społeczeństwo polskie: „Non est haec libertas illa [...], sed servitus barbarica, qua dominus fingitur potestatem habere vitae et mortis servorum, damnationis et absolutionis” DL XVI 30 sqq(200). Przymiotnikami występującymi ze słowem potestas wtedy, gdy jest ono użyte w znaczeniu politycznym są: *summus*¹⁹, *supremus*²⁰.

Wyraz potestas występuje u Modrzewskiego (jak to zostało powiedziane wyżej) również w węższym znaczeniu i odnosi się wówczas do konkretnego rodzaju władzy. W połączeniu z przymiotnikiem *regius* funkcjonuje jako termin na określenie władzy królewskiej. Synonimicznie do wyrażenia *regia potestas* występują u Modrzewskiego słowa: *regnum*²¹, *imperium*²². I tutaj czynnikiem determinującym znaczenie *regia potestas* jest całość koncepcji Modrzewskiego. Należy przytoczyć w tym miejscu cytaty mówiący o boskiej genezie władzy królewskiej²³: „Incipiamus autem a regia potestate, quam maxime divinam esse putandum est. Dei enim, qui unus totius orbis rex est, imaginem in terra exprimit. Nemo potest eam potestatem sine multis et maximis virtutibus foeliciter gerere”. DM IX 4–6(54). O niektórych istotnych cechach władzy królewskiej była już mowa przy omawianiu pojęcia *regnum*²⁴. Tutaj należałoby jeszcze dodać dwie sprawy: obyczaj (*mos*) i prawo (*lex*) stanowiące fundament, na którym opiera się idea najlepszego ustroju państwowego u Modrzewskiego²⁵: „[...] cum quidem regia potestas moribus et legi-

¹⁹ „Causa mihi quae fuisse videtur quamobrem regibus ac principibus iure gentium summa potestas data sit in republica”. DM. X 1–2(72).

²⁰ „[...] ut unus supremam gerat potestatem quam plures pari gaudent, qui inter se dissentes factiones excitarent, nec alicuius imperio coerceri possent”. DM. X 3–6(73).

²¹ Por. s. 3 tego artykułu.

²² Por.: „Ut filii regum patribus in regnum et imperium succedant”. DM. IX 19(54).

²³ Zob. również DL. VI 22–24(174).

²⁴ Por. s. tego artykułu.

²⁵ Terminy *mos*, *lex*, *virtus* to podstawy nowej struktury społeczno-politycznej Polski postulowanej przez Modrzewskiego. Pojęciem najistotniejszym jest *mos* – obyczaj (słowo to

bus patriae cogatur obtemperare et ex praescripto earum imperare". DM IX 9(55). Innym, równie ważnym, czynnikiem związanym z tą władzą są cnoty (virtutes): „Sed cum regia potestas multorum praestanti virtute et prudentia niti debeat”. DM X 10–11(72). Brak tych cnót u osoby sprawującej władzę powoduje, że zmienia się ona w rządy despotyczne. W zacytowanym niżej fragmencie Modrzewski posłużył się ponownie antytezą semantyczną, przeciwstawiając sobie tym razem słowa regia potestas i tyrannis²⁶: „Facile enim migrat regia potestas in tyrannidem, nisi viro perfectae virtutis committatur”. DL VI 16–17(174). Modrzewski w związku z władzą królewską postuluje również coś, o czym pisał już Platon w swoim traktacie o idealnym ustroju państwowym²⁷. Chodzi mianowicie o prymat rządów filozofów nawet nad władzą królewską: „Praeeat igitur oportebat philosophicum imperium regio in republica et ubi illud hominum malitia negligitur, tum primum exerat se regia potestas”. DS I 19–21(54). Słowo potestas na oznaczenie jakiejś konkretnej władzy istniało w czasach Modrzewskiego również jako pojęcie należące do terminologii religijnej. W *De Republica emendanda* słowem potestas oznaczone są:

1. Władza papieska – w tym znaczeniu występują synonimicznie dwa zwroty: pontificia potestas i potestas papae: „Ambitiosae sunt magis, quam fructuosae disputationes de pontificia potestate supra concilium. Quorsum enim cogitur concilium, si maior est potestas papae?” DE V 12–14(320). Inne konstrukcje synonimiczne do wymienionych wyżej to: potestas pontificis²⁸ i potestas papalis²⁹.

2. Władza biskupów: „Neque enim est quod concilii tam imperiosi exitum alium expectent, quam ut vel damnentur, vel ad ea adigantur, quae chara sint episcopis, quorum est tota potestas”. DE V 4–7(310).

pojawia się w *De Republica emendanda* około 210 razy). O jego wadze świadczy wyeksponowanie księgi o obyczajach, jej rozmiary, a także fakt, iż w jej ramach zawarł Modrzewski podstawowe i istotne dla całego dzieła zagadnienia. Obyczaj – a szerzej cała dziedzina moralności – miały odegrać decydującą rolę w nowej, lepszej postaci państwa. Jako element pomocniczy widzi Modrzewski prawa (leges) oraz nabywanie sprawności moralnych, określonych mianem cnoty (virtutes), które zostały szerzej omówione przy słowie regnum (zob. przypis 9). Za wzór, który należy naśladować przy tworzeniu nowego kodeksu prawa polskiego, stawia Modrzewski prawo rzymskie. Naśladowanie wzorca rzymskiego, gdzie źródłem wszelkich praw jest sprawiedliwość, zapewniłoby mającym powstać prawom wartość powszechną: „Cum igitur iustitiae regulam unam esse oporteat, qua aequum et iniquum indicentur, eam autem et perpetuam et constantem, sequitur etiam iura, quae quidem recta sint, eadem esse oportere”. DL. XXI 26–29(225).

²⁶ Por. s. 3 tego artykułu.

²⁷ Zob. Platon. *Resp.* Ks. VI.

²⁸ „[...] ita puto nemini privato de hoc statuere quicquam licere, totam eius rei potestatem pontificis esse ac concilii legitime congregati”. DE. XX 25–27(429).

²⁹ „Sed multos Bonifacios fuisse cum papali potestate facile vident, qui legunt res ab illis gestas”. DE. XXVI 15–17(497).

3. Władza Kościoła, gdzie pod pojęciem kościół kryją się osoby uprawnione do wydawania (w tym konkretnym przypadku chodzi o zezwolenie na małżeństwa duchownych) obowiązujących decyzji: „Et non solum credo potestatem inesse ecclesiae hoc concedendi [...]”. DE, Apol. 15(453).

4. Władza stanu duchownego określana jest terminem potestas ordinaria: „Itaque ordo sanctissimus infamatur, de eius autoritate plurimum detrahitur, ordinaria potestas parui dicitur”. DE XXIII 13–14(469).

Na uwagę zasługuje u Modrzewskiego użycie słowa potestas należące również do dziedziny religijnej, ale odnoszące się do innego typu władzy. Pod pojęciem potestas kryje się bowiem moc dana apostołom podczas ostatniej wieczerzy: „Solus enim, [...] Christus tum cibum et potum in manum sumebat, solus benedicebat, frangebat, distribuebat potestatemque eadem faciendi tum primum illis dabat, cum dixit [...]”. DE XIX 13–15(417). Wyraz potestas w znaczeniu władza występuje u Modrzewskiego, tak jak u Cycerona, również w odniesieniu do stosunków prywatnych lub społecznych. Mówiąc o stosunkach między mężczyzną i kobietą na płaszczyźnie społecznej, czerpie uzasadnienie istniejącego stanu rzeczy z religii: „[...] mulieres [...], quas Deus potestati virorum subiecit”. DM XXI 26(121).

Pojęciem związanym z życiem prywatnym jest wyrażenie patria potestas, które Modrzewski definiuje następująco: „Et hic de potestate patria et herili, quam vel pater in filium habeat, vel dominus tum in servum, tum in colonum, tum in quemvis hominem sibi subiectum, de ea item, quam maritus in uxorem”. DL VII 31–33(175). Konstrukcją synonimiczną do tej jest wyrażenie imperium patris: „Qui primus est ac imperium habet in eiusmodi familiam, vocatur paterfamilias”. DM I 9–10(30). Ponadto Modrzewski używa słowa potestas w jednym z dalszych znaczeń: okazja, sposobność³⁰, możliwość³¹. Występuje ono również na oznaczenie władzy urzędników państwowych³² lub grupy społecznej³³.

Przeprowadzona analiza poszczególnych odcieni znaczeniowych słów regnum i potestas u Modrzewskiego wykazała znaczne poszerzenie i wzbogacenie pól semantycznych tych pojęć. W przypadku rzeczownika regnum na uwagę zasługuje równoległe występowanie u Modrzewskiego tego terminu w jego politycznym, znanym Cyceronowi, znaczeniu oraz znaczeniu ściśle religijnym, kiedy tworzy nowe pojęcie w połączeniu z wyrazem Deus. Podobnie drugie znane Cyceronowi wyrażenie regia potestas wzbogacił

³⁰ „Estne haec vera et germana liberalitas in eos beneficium esse, qui nullam referendae gratiae habeant potestatem?” DM. XVIII 14–16(100).

³¹ „Itaque tota potestas eius rei est caeterorum consiliariorum, ut ipsi deligant et in locum vacantem reponant, quem putaverint maxime idoneum”. DM. X 25–27(74).

³² „Inutili porro sculteto potestassit, ut vel donet, vel iusto, legitimove precio vendat non domino, nec cui ille velit, sed ei, qui ipsimet sculteto idoneus videbitur”. DL. XXI 20(224).

³³ „Factum est et memoria nostra, ut abbatiae opulentiae in ius et potestatem nobilitatis venirent”. DS. II 1–2(521).

Modrzewski o nowe cechy i na nich właśnie położył główny akcent. Chodzi tu o boską genezę władzy, uzasadnioną argumentami zaczerpniętymi z Biblii. Na charakter władzy wpływa u Modrzewskiego również fakt, że Polska jest krajem chrześcijańskim. Wyrażeniami zupełnie nowymi w stosunku do Cyce-rona są: 1) potestas papae, 2) potestas episcoporum, 3) potestas ecclesiae, 4) potestas ordinaria (całego stanu duchownego), 5) potestas eadem faciendi – tzn. władza, na mocy której kapłan przemienia w czasie Mszy św. chleb i wino w Ciało i Krew Chrystusa. Szczególnie interesujące jest to ostatnie wyrażenie odnoszące się do spraw nadprzyrodzonych i kryjące bardzo skompli-kowaną treść.

Wydaje się więc, że poprzez nawiązanie do Biblii i współczesności opowie-dział się Modrzewski wyraźnie po stronie przeciwników skrajnego cyceronia-nizmu. Przeprowadzona na tak wycinkowym materiale³⁴ analiza semantyczna wskazuje, że autor *De Republica emendanda*, podobnie jak wielu mu współ-czesnych, sprzyjał tzw. cyceronianizmowi w sposób dość umiarkowany, idąc za myślą Erazma z Rotterdamu, który twierdził, że pisarz XVI w. powinien być przede wszystkim wyrazicielem swojej epoki.

LES TERMES REGNUM ET POTESTAS DANS *DE REPUBLICA EMENDANDA* D'ANDRÉ FRYCZ MODRZEWSKI

Résumé

L'article constitue une partie d'une étude plus étendue intitulée „Le vocabulaire politique dans *De Republica emendanda* d'André Frycz Modrzewski”, où a été présentée l'analyse séman-tique de termes politiques employées par Modrzewski. Cette analyse avait pour but de préciser dans quelle mesure l'écrivain suivit les règles strictes du courant radical au sein du cicéronianis-me.

L'analyse de deux termes choisis à titre d'exemple: regnum et potestas, montre que Modrzewski fut un cicéronien modéré. Faisant appel à la Bible et à l'époque contemporaine, il prit résolument le parti des adversaires d'un cicéronianisme radical.

³⁴ Por. przypis 1.